

Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

АКСІОПСИХОЛОГІЯ
ЛЮДСЬКОЇ ДЕСТРУКТИВНОСТІ:
ВІД АНАТОМІЇ ДО ПРОФІЛАКТИКИ

МОНОГРАФІЯ

ЗА ЗАГАЛЬНОЮ РЕДАКЦІЄЮ ЗІНОВІЇ КАРПЕНКО

Івано-Франківськ
Видавець Супрун В. П.
2016

УДК 159.923+159.98
ББК 88.492
А 42

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради філософського факультету ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника" (протокол № 11 від 24 червня 2016 року).

Рецензенти:

С. Б. Кузікова – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри практичної психології Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка;

Г. К. Радчук – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри практичної психології Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка.

А 42 Аксіопсихологія людської деструктивності : від анатомії до профілактики : монографія / за заг. ред. З. С. Карпенко ; М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Прикарп. нац. ун-т ім. В. Стефаника». – Івано-Франківськ : Супрун В. П., 2016. – 220 с.

ISBN 978-966-8969-92-8

Колективна монографія представляє аксіологічно зорієнтовані дослідження різних аспектів породження і профілактики деструктивної (агресивної, ворожої, насильницької, ксенофобської, нетолерантної тощо) поведінки в різних царинах життя людини і суспільства загалом.

Книжка адресується широкому колу читачів – від фахівців у галузі девіантології, соціальної, вікової, педагогічної психології та психотерапії до студентів – майбутніх психологів, педагогів, соціальних працівників, журналістів.

УДК 159.923+159.98
ББК 88.492

ISBN 978-966-8969-92-8

© Карпенко З. С.
© ДВНЗ «ПНУ імені
В. Стефаника», 2016.

ЗМІСТ

Вступ (З. С. Карпенко)	5
Розділ 1. Аксиологічна психопрофілактика деструктивної соціально-політичної міфотворчості	6
1.1 Аксиопсихологічне спростування тоталітарних ідеологем в епоху глобалізму (З. С. Карпенко)	6
1.2 Психолого-історична реконструкція соціальних міфологем як метод протидії маніпулятивним медіа технологіям (З. С. Карпенко)	17
1.3 Феномен Небесної сотні в контексті міфу про народження національного героя (З. С. Карпенко)	27
Розділ 2. Християнсько-психологічна парадигма профілактики насилля та ворожості	35
2.1 Насилля та ворожість як симптоми та наслідки духовної деградації особистості та суспільства (О. І. Климишин)	35
2.2 Християнсько-психологічні принципи життєтворення здорової особистості (О. І. Климишин)	46
2.3 Християнсько-орієнтована практика профілактики насилля та ворожості (О. І. Климишин)	55
Розділ 3. Інвективні стратегії поведінки особистості як девіації сучасних дискурсивних практик	69
3.1 Дискурсивний вимір морально-етикетної компетентності особистості (С. Д. Литвин-Кіндратюк)	69
3.2 Інвектива як вияв деритуалізації міжпоколінної взаємодії (С. Д. Литвин-Кіндратюк)	76
3.3 Семантико-статистичне дослідження особливостей використання деструктивних лексем користувачами веб-сайтів (В. М. Мицько)	84
Розділ 4. Психопрофілактика сімейного насилля	100
4.1 Психологічні чинники і форми насилля щодо дітей в сім'ї (Л. С. Тимків)	100
4.2 Чоловіча гендерна роль як фактор сімейного насилля (В. І. Сметаняк)	112

Розділ 5. Психопрофілактика деструктивної поведінки у шкільному середовищі	120
5.1 Теоретико-методологічні аспекти профілактичної роботи у школі (<i>А. О. Макарова, Л. І. Макарова</i>)	120
5.2 Система роботи щодо запобігання шкільного насильства серед учнів початкових класів (<i>О. М. Юрчик</i>)	124
5.3 Інклюзивна освіта дітей з розладами спектру аутизму як засіб профілактики їх соціальної дезадаптації (<i>Н. М. Козутяк</i>)	142
Розділ 6. Деструктивні аксіопсихологічні моделі соціалізації особистості та проблема профілактики їх реалізації	153
6.1 Експеріментальна модель профілактики емоційної депривації в процесі становлення особистості (<i>З. С. Карпенко</i>)	153
6.2 Особливості психосоціального розвитку особистості правопорушників (делінквентів) підлітково-юнацького віку (<i>А. В. Шамне</i>).....	161
6.3 Екзистенційний підхід до психологічної профілактики і корекції дитячої агресивності (<i>О. Г. Паркулаб</i>)	172
Висновки	192
Перелік посилань	200

(сварити, картати, ганити); 2) обзивати кого-небудь образливими словами (клясти, батькувати, матюкати, паплюжити, лихословити (пер. соромітними словами) [там само, с. 749-751]. Тобто, в останньому випадку йдеться про дві різні стратегії агресивного мовця.

Зрештою відомий дослідник психології стресу Л. Китаєв-Смик зазначає, що інвектива – це мовлення особистості, яка переживає екстремальність свого існування, оскільки зазначені мовленнєві практики відображають суперечливість способу життя в умовах суспільства ризику й глобалізації. Останнє призводить, на думку вченого, до "епохально-цивілізаційного пробудження інвективи" [100, с. 899] Таким чином, окреслення зв'язку зміни характеру поколінної взаємодії в умовах високого модерну та утвердження нових функцій інвективних стратегій як переважно деструктивних форм мовленнєвої активності здійснюються в умовах деритуалізації міжпоколінної взаємодії, індивідуалізації й аномії способу життя нашого сучасника, що зумовлює суперечливий характер її функціонування та впливу на учасників спілкування. Інвективні стратегії стають чинником утвердження й поширення профілю агресивного деструктивного мовця, який шукає у своєму мовленні не красу слова й гармонію стосунків з іншими в хвилини довіри, спільного переживання радості чи колективного сміху, а радше відстоює своє право на артикуляцію власних суперечливих переживань та внутрішніх конфліктів. Інвектива стає для такої особистості своєрідним засобом самовираження не в форматі естетичної краси слова, а у вимірах естетики потворності слова, яка дозволяє інвектору спрагло відчувти виразно-емоційну напругу цих слів, хоча й негативну, але все ж живу, не змертвіло-застиглу, небайдужу.

3.3 СЕМАНТИКО-СТАТИСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВИКОРИСТАННЯ ДЕСТРУКТИВНИХ ЛЕКСЕМ КОРИСТУВАЧАМИ ВЕБ-САЙТІВ

Існування сучасної людини важко уявити без вільного доступу до віртуальних засобів масової комунікації. Віртуальний комунікативний простір (Інтернет) розкриває необмежені можливості у сфері прояву власної індивідуальності, розширює межі соціальної компетентності і соціальної значущості кожної людини, надає засоби для самореалізації, самоздійснення особистості.

Ми живемо в епоху глобальної комунікації, в якій напрямок розвитку продиктований злиттям кордонів між віртуальністю і реальністю людського існування. Для більшості сучасних людей соціокультурний простір неодмінно складається з віртуального комунікативного середовища як складової особистісного самопредставлення і самотворення. Нова соціальна віртуальна реальність як ніколи точно відображає реальний соціум і визначає шляхи його перетворення. Відповідно магістральні суспільні тенденції, настрої, переживання можна вивчати через соціальні мережі, приватні сайти, сферу діяльності блогерів, Інтернет-ЗМІ, різноманітні види чатів та форумів з обговорення певних проблем.

Віртуальний комунікативний простір як нова форма соціальної реальності, звісно, не позбавлений усіх негативних явищ реального соціального світу. Для більшості активних користувачів Інтернету факти деструктивних явищ у мережі, таких як зростання озлобленості, ворожості, агресії, насилля не потребують спеціальної емпіричної верифікації. Запитання виникають при спробах виявити й описати психологічні та психосоціальні чинники, процеси і механізми, основні тенденції та ймовірні наслідки девіантної поведінки людини чи групи людей у віртуальному просторі. Інтернет-середовище чинить різноспрямований вплив на психічну активність, емоційну та поведінкову сфери особистості. У зв'язку з цим вивчення його впливу, модальності має важливе прикладне значення.

Представлені у даному підрозділі результати дослідження є частиною більшої за змістом емпіричної розвідки, що реалізується на україномовній та російськомовній вибірці користувачів веб-сайтів. Дослідження здійснювалося в межах грантової наукової теми – "Психологічна профілактика насилля і ворожості в приватному та суспільному житті".

Проблематикою та дослідженнями у галузі психології агресії, ворожості, гніву та насилля у різний час займалися такі відомі вчені, як З. Фройд [101], К. Лоренц [102], Е. Фромм [103], А. Бандура [104; 105], Л. Берковіч [106], А. Басс [107], К. Ізард [108] та багато інших.

За останні роки у світі з'явилася серія публікацій аналітичного та емпіричного змісту, проблематика яких пов'язана з проблемами агресії, ворожості, насилля в Інтернет-середовищі С. А. Anderson, К. Е. Dill [109], М. L. Ybarra [110], J. Finn [111], Е. М. Alexy у співавт. [112], J. W. Patchin, S. Hinduja [113], С. MacDonald, В. Roberts-Pittman [114], N. Turan у співавт. [115], J. Wang у співавт. [116], D. Goebert у співавт. [117].

Аналізуючи прояви агресії і ворожості в глобальній системі Інтернет, Е. М. Alexu у співавт. [118], М. L. Ybarra [119], J. Finn [120] майже одноставні у висновку, що агресія є наслідком двох видів слабкостей – індивідуальної (страх, сором, психологічні комплекси) або соціального безсилля (безправ'я, соціальна несправедливість, правове свавілля).

Констатований дослідниками деструктивний вплив Інтернет-ресурсів на емоційні реакції користувачів водночас не розкриває всього спектру змістових аспектів цього впливу. Саме тому ми провели вивчення частоти використання слів-маркерів, що описують деструктивні тенденції (ворожість, агресію, насилля) у віртуальному комунікативному просторі за допомогою контент-аналізу.

Опис методики дослідження. В соціологічних і психологічних науках прийнято розрізняти основні види аналізу документів: якісний або традиційний і кількісний, який згідно з міжнародною класифікацією називають контент-аналізом [121]. Контент-аналіз являє собою переведення у кількісні показники масиву текстової інформації. Даний вид аналізу якнайзручніше підійшов для нашого дослідження, оскільки давав можливість охопити значну кількість різнопланової інформації, об'єднану заданими категоріями.

Контент-аналіз усього масиву інформації щодо розповсюдження агресії, ворожості і насилля в Інтернет-середовищі був здійснений за частотою згадування певних категорій. Одиницями контент-аналізу стали поняття: "насилля", "ворожість", "агресія" і супутні слова-маркери – "агресивність", "злість", "самогубство", "вбивство", "знущання", "жорстокість", "побиття", "погрози". Ці категорії були "закладені" в пошуковій системі почергово українською і російською мовами, а результати збережені для подальшого аналізу.

Об'єктом вивчення стали текстові повідомлення, відеозвернення, статті, обговорення, коментарі, розміщені на Інтернет-ресурсах. Дослідження носило характер емпіричної розвідки і не мало на меті підтвердження чи спростування провідної гіпотези.

Основним завданнями дослідження були: 1) виявлення характеру розповсюдження і використання означених семантичних категорій за типами Інтернет-ресурсів і 2) відстеження основних тенденцій використання досліджуваних категорій в Інтернеті через порівняння отримуваних щорічних даних.

Емпіричні дані щодо частоти та характеру згадування про агресію, ворожість і насилля у віртуальному комунікативному середовищі були отримані в ході трьох етапів дослідження,

здійснених у період з 04.03.2013 по 24.03.2013 року, з 05.03.2014 по 25.03.2014 року та з 02.03.2015 по 22.03.2015 року.

Базовими пошуковими системами були обрані Google, Yahoo та Яндекс. При обробці даних частково був використаний комп'ютерний контент-аналіз (програма ContentAnalyzer v0.52).

Кожну із виявлених кількісних одиниць параметрів було співвіднесено з кількістю *потенційних віртуальних учасників* обговорення зазначеної проблематики. Отже, підраховувалася як кількість згадувань досліджуваних категорій, так і кількість осіб, ангажованих цією проблемою.

Потенційний віртуальний учасник обговорення визначався за кількістю відвідувачів певного віртуального Інтернет-ресурсу (переважно інформацію можна отримати внизу чи вгорі Інтернет-сторінки (вона використовується модераторами, адміністраторами для констатації популярності сайту, блогу, форуму тощо) або ж шляхом підрахунків коментарів, залишених відвідувачами).

Аналіз результатів дослідження. Згідно зі статистичними даними, отриманими з універсальної Інтернет-енциклопедії "Вікіпедія", сайтів та інформаційних ресурсів Liveinternet, lenta.ru, NewsRu.com, Фокус.ua, unian.ua, ua-web.com.ua тощо, станом на березень 2013 року загальна кількість користувачів Інтернету в країнах СНД становила 92 млн. 825 тис. 904 особи (34,4% від загальної кількості у світі), приблизна кількість створених і реально діючих сайтів у межах 15 млн.; щорічно діють близько 8 тис. веб-форумів і 2,5 тис. чатів. Приблизна кількість зареєстрованих блогів – 134 тис. у межах країн співдружності. Водночас за даними "Вікіпедії" тільки в межах східноєвропейського контенту місячна аудиторія Інтернет-ЗМІ становить близько 85 млн. осіб, при цьому кількість діючих медіа-сайтів дорівнює 15.844 і збільшується на 15 – 20% щорічно. За даними сайту smsmagazine.ru щомісячна аудиторія п'яти найбільш популярних на пострадянському просторі соціальних мереж (Вконтакте, Однокласники, МойМир, Facebook, Twitter) на час проведення дослідження становила близько 78 млн. користувачів.

За результатами проведеного емпіричного дослідження методом контент-аналізу у 2013 році нами було виявлено 1.301.195 одиниць (випадків згадування чи обговорення) досліджуваних категорій, що становлять 3,47% від загальної кількості "тем", "проблем", якими переймалися користувачі Інтернету минулого року (див. табл. 1 і 2) [122; 123].

Повторне дослідження у 2014 році дало змогу виявити значне збільшення кількості випадків згадування чи обговорення досліджуваних нами одиниць (ворожості, агресії, насилля), що загалом склало 11.555.341 і становило 30,3% від загальної кількості "тем" і "проблем", які були актуальними для віртуального комунікативного співтовариства у березні цього року (див. табл. 3 і 4) [124; 125].

Продовження дослідження у 2015 році дало змогу виявити незначне зменшення кількості використання досліджуваних семантичних категорій загалом відносно усього досліджуваного соціокультурного простору інтернет-середовища. Було налічено 8.408.874 одиниці згадування чи обговорення тем насильницького характеру, що становило приблизно 21,33% від загальної кількості згадуваних проблем (див. табл. 5 і 6) [126; 127].

Результати першого етапу емпіричного дослідження (2013 рік). Контент-аналіз за усіма досліджуваними категоріями та типами Інтернет-ресурсів виявив значне переважання слова-маркера "агресія" (2,14%) над іншими категоріями, що досліджувалися (див. табл. 1 і 2). Важливим є те, що обговорення в Інтернеті тем і проблем, пов'язаних з агресією, займають більше 2 % загального контенту. Категорія "насилля" за всіма відстежуваними нами типами Інтернет-ресурсів становила майже 1 % від загальної кількості запитів та обговорюваних проблем в Інтернеті; значно менший відсоток відзначаємо за категорією "ворожість" (0,36%) [128;129].

Аналіз отриманих результатів за категоріями відносно типів Інтернет-ресурсів дозволив виявити часте використання учасниками веб-форумів слова-маркера "агресія" (0,63%), на другому місці за частотою використання категорії "агресія" – блогосфера (0,46%), третьому – Інтернет-ЗМІ (0,4%). Серед аналізованих Інтернет-ресурсів найнижчі показники використання маркеру "агресія" виявлено серед модераторів та відвідувачів приватних сайтів (0,26%), он-лайнних соціальних мереж (0,2%) та чатів (0,19%).

Використання категорії "насилля" найчастіше зустрічається серед блогерів (0,27%), а також авторів і дописувачів Інтернет-ЗМІ (0,27%). Значний відсоток згадувань про насилля і серед учасників веб-форумів (0,2%). Доволі часто ця категорія використовується на приватних сайтах (0,13%), особливо зі "спеціалізованою" політичною чи кримінальною тематикою. Найменший відсоток згадувань про насилля серед учасників он-лайнних соціальних мереж (0,05%), проте і він є доволі значним.

Кількісні показники частоти згадувань семантичних категорій за типами Інтернет-ресурсів у 2013 році

Семантичні категорії	Типи Інтернет-ресурсів						Всього
	Приватні сайти (n=32 млн. осіб)	Веб-форуми (n=6 млн. осіб)	Чати (n=2,2 млн. осіб)	Блоги (n=27 млн. осіб)	Інтернет-ЗМІ (n=85 млн. осіб)	Соціальні мережі (n=78 млн. осіб)	
Насилля	41.801	12.040	1.083	72.216	229.674	36.848	393.662
Агресія	84.030	37.975	4.086	123.811	335.782	158.320	744.004
Ворожість	2.248	8.163	324	6.983	94.745	51.066	163.529
Всього	128.079	58.178	5.493	203.010	660.201	246.234	1.301.195

Високий кількісний показник використання слова-маркера "ворожість" було виявлено серед дописувачів веб-форумів (0,14%), а також у віртуальній медіа-сфері – Інтернет-ЗМІ (0,11%). У блогосфері його використання є менш частим – всього 0,026%; серед коментарів, залишених відвідувачами чатів, показник згадувань становив 0,014%. Найменше використовують це слово автори та відвідувачі приватних сайтів (0,007%). Попри незначну популярність слова-маркера "ворожість" серед усіх користувачів Інтернету вважаємо, що було б некоректно стверджувати про відсутність ворожого ставлення в Інтернет-середовищі. Радше такі результати можна пояснити використанням синонімів слова "ворожість".

Провівши аналіз заявлених категорій серед окремих типів Інтернет-ресурсів, було виявлено, що на приватних сайтах домінує слово "агресія". Слід зазначити, що приватні сайти бувають різного змісту, спрямованості і переважно виконують різні завдання – від реклами і продажу конкретних товарів та послуг до презентації приватних думок, ідей, висунення пропозицій і навіть претензій.

Аналіз отриманих результатів на веб-форумах також вказує на переважання категорії "агресія" над іншими словами-маркерами (0,63%); статистично значущим є і показник використання слова "насилля" (0,2%).

**Відсоткові показники частоти згадувань семантичних категорій
за типами Інтернет-ресурсів у 2013 році**

Семантичні категорії	Типи Інтернет-ресурсів						Всього (%)
	Приватні сайти (n=32 млн. осіб)	Веб-форуми (n=6 млн. осіб)	Чати (n=2,2 млн. осіб)	Блоги (n=27 млн. осіб)	Інтернет-ЗМІ (n=85 млн. осіб)	Соціальні мережі (n=78 млн. осіб)	
Насилля	0,13	0,2	0,05	0,27	0,27	0,05	0,97
Агресія	0,26	0,63	0,19	0,46	0,4	0,2	2,14
Ворожість	0,007	0,14	0,014	0,026	0,11	0,065	0,36
Всього (%)	0,4	0,97	0,25	0,75	0,78	0,32	3,47

Сумарний показник по веб-форумах за усіма досліджуваними категоріями становить 0,97%, що є найвищим показником серед представлених Інтернет-ресурсів. Відповідно, використання досліджуваних семантичних категорій є найчастішим саме серед учасників різноманітних веб-форумів. Слід враховувати, що на веб-форумах, так само як і в режимі чату, більшість коментарів, вражень, думок виникають і подаються спонтанно, іноді як певний вид реакції, не завжди обдуманий, іноді тенденційний, провокативний чи спровокований; водночас доволі щирий, відвертий і такий, що адекватно відображає думки та настрої суспільства.

Протилежні результати було виявлено при дослідженні частоти використання означених категорій відвідувачами чатів. Тут відсоток вживання слів "насилля", "ворожість" і "агресія" найменший (0,25%) порівняно з іншими Інтернет-ресурсами. Найчастіше учасники чатових обговорень використовують слово "агресія" і похідні від нього слова (0,19%). Інші досліджувані нами категорії використовуються не так часто: "насилля" – 0,05%, "ворожість" – 0,014%. Було помічено, що учасники спілкування у чатах використовують видозмінені слова, слова-замінники, завуальовані погрози і натяки, часто сленг. Тому більшість слів, що містили прямі агресивні репліки, погрози, вороже ставлення, неможливо було

представити як категорії контент-аналізу. Крім цього, вік учасників спілкування у чаті є переважно молодшим за вік відвідувачів інших Інтернет-ресурсів.

Результати контент-аналізу категорій "насилля", "агресія", "ворожість" серед авторів та учасників блогів засвідчили високу частоту застосування досліджуваних слів-маркерів (0,75% до загальної кількості використання слів та термінів у блогах). Відзначимо також, що теми статей і рубрик, присвячених агресії та насиллю, у блогосфері займають більше ніж піввідсотка. Це доволі високий показник, враховуючи велику кількість відвідувачів і дописувачів цих сайтів (112 млн. осіб).

Водночас відзначаємо низький відсоток (0,026%) використання у блогах категорії "ворожість", що, ймовірно, спричинено давньою особливістю блогерів використовувати крайні оцінки, так звана "журналістика на межі", гонитва за "гарячими фактами", суб'єктивність та емоційність у текстових повідомленнях, для яких ворожість, на відміну від агресії чи насилля, не є достатньо топовим повідомленням.

Показовими також є результати контент-аналізу досліджуваних категорій в Інтернет-ЗМІ. Так, загальна частота застосування зазначених вище слів-маркерів становила 0,78% від загальної кількості використання слів та термінів у віртуальному медіапросторі. Це доволі високий показник, оскільки, враховуючи велику кількість відвідувачів і дописувачів цих сайтів (85 млн. осіб), майже відсоток становлять теми і проблеми, які стосуються агресії, ворожості чи насилля. Виокремлюється показник агресії, яка становить 0,4%. Очевидно, що рівень агресивності в соціокультурному просторі колишнього Радянського Союзу надзвичайно високий і навіть "вибухонебезпечний". Важко стверджувати, чи готові люди, які так часто говорять про насилля, здійснювати його, однак загальне лояльне ставлення до нього і сприйняття насилля як способу розв'язання суспільних проблем для багатьох є нормою. Власне, показник у 0,27% використання цієї категорії може слугувати частковим підтвердженням цього припущення.

Частота застосування серед журналістів та відвідувачів Інтернет-ЗМІ категорії "ворожість" становить 0,11%, що теж є наслідком озлобленості (буденне – "люди стали злими..."), ворожості, вкоріненій в пострадянських суспільствах. Тут варто було б наголосити і на тенденційності самої віртуальної медіасфери, яка

схильна нагнітати і перебільшувати "гостроту" соціальних та політичних подій, а висвітлення деяких кримінальних злочинів подавати як топ-новину.

Он-лайнві соціальні мережі, за якими здійснювався контент-аналіз обраних нами категорій, є, мабуть, одними з найбільш контрольованих (власними адміністраторами) типів Інтернет-ресурсів. Саме тому більшість некоректних, образливих, агресивних коментарів чи заяв зареєстрованих власників сторінок у соціальних мережах блокуються або видаляються адміністраторами. Вважаємо, що саме ця обставина є причиною таких низьких сумарних показників за досліджуваними категоріями (0,32%). Як видно з таблиці 2, слово-маркер "агресія" (0,2%) домінує серед обраних для аналізу категорій, за ним у порядку спадання частоти використання розміщуються слова "ворожість" (0,065%) та "насилля" (0,05%). Зауважимо, що он-лайнві соціальні мережі зазвичай використовуються для спілкування з тими людьми, з якими абоненти мають чи мали стосунки в реальному житті; це здебільшого кола близьких людей та знайомих. Звісно, за таких умов вияв ворожості й агресивності, думки про застосування насилля контролюються самими учасниками соціальних мереж.

Результати другого етапу емпіричного дослідження (2014 рік). Контент-аналіз за усіма досліджуваними категоріями та типами Інтернет-ресурсів підтвердив тенденцію попереднього року дослідження і виявив значне переважання слова-маркеру "агресія" (16%) у порівнянні з іншими категоріями, що досліджувалися (див. табл. 3 і 4). Відносно даних минулого року обговорення в Інтернеті тем і проблем, пов'язаних з категорією "агресія", збільшилося у 7,5 разів із 2,14% до 16% загального контенту [130; 131].

Дослідження частоти використання Інтернет-користувачами семантичної категорії "насилля" у березні 2014 року виявило, що 10,64 % від загальної кількості запитів, коментарів та обговорюваних проблем в Інтернеті були пов'язані саме з цим словом-маркером. Вражаючими є порівняння з результатами дослідження минулого року, де відсоткова частка використання даної категорії не перевищує 1%; таким чином, протягом року використання даного слова на просторах Інтернету збільшилося у 10,5 разів. Загальний показник комп'ютерного контент-аналізу категорії "ворожість" за всіма типами Інтернет-ресурсів, як і минулого року, був значно нижчим порівняно з категоріями "агресія" і "насилля" (3,66%), проте, якщо порівнювати даний показник із минулорічним, то він зріс у 10 разів і випередив за тенденцією зростання категорію "агресія".

Кількісні показники частоти згадувань семантичних категорій за типами Інтернет-ресурсів у 2014 році

Семантичні категорії	Типи Інтернет-ресурсів						Всього
	Приватні сайти (n=32 млн. осіб)	Веб-форуми (n=6 млн. осіб)	Чати (n=2,2 млн. осіб)	Блоги (n=27 млн. осіб)	Інтернет-ЗМІ (n=85 млн. осіб)	Соціальні мережі (n=78 млн. осіб)	
Насилля	73.749	88.551	71.098	733.016	943.713	1.467.065	3.377.192
Агресія	161.322	241.896	44.129	679.003	3.912.666	1.834.980	6.873.996
Ворожість	39.260	52.165	13.850	231.535	548.185	419.158	1.304.153
Всього	274.331	382.612	129.077	1.643.554	5.404.564	3.721.203	11.555.341

Аналіз отриманих результатів окремо за означеними категоріями дав змогу відстежити розподіл їхнього використання користувачами Інтернету і за типами Інтернет-ресурсів. Так, категорія "агресія" у березні 2014 року найчастіше зустрічалася серед публікацій Інтернет-ЗМІ (4,6%), не менш часто вона використовувалася учасниками веб-форумів (4,03%). У порівнянні з 2013-м роком, коли веб-форуми були на першому місці (0,63%), блоги на другому (0,46%), а Інтернет-ЗМІ на третьому (0,4%), спостерігається, по-перше, значне збільшення кількості випадків використання даної категорії, по-друге, використання даного слова-маркера серед публікацій Інтернет-ЗМІ збільшилося в 11,5 разів.

Результати контент-аналізу категорії "насилля" в Інтернет-середовищі, отримані у 2014 році, виявили, що найбільш активно обговорювалися теми і проблеми, пов'язані з даною категорією, на чатах (3,23%). Порівняно з минулорічними даними, коли теми і проблеми насилля були не настільки актуальними для учасників чатів (0,05%), міра зацікавленості цією проблематикою зросла у 64,5 рази. Якщо врахувати, що чати є найбільш рефлексивною формою Інтернет-комунікації, то можна вважати такі результати об'єктивним відображенням зміни суспільних настроїв.

**Відсоткові показники частоти згадувань семантичних категорій
за типами Інтернет-ресурсів у 2014 році**

Семантичні категорії	Типи Інтернет-ресурсів						Всього (%)
	Приватні сайти (n=32 млн. осіб)	Веб-форуми (n=6 млн. осіб)	Чати (n=2,2 млн. осіб)	Блоги (n=27 млн. осіб)	Інтернет-ЗМІ (n=85 млн. осіб)	Соціальні мережі (n=78 млн. осіб)	
Насилля	0,23	1,48	3,23	2,71	1,11	1,88	10,64
Агресія	0,5	4,03	2,01	2,51	4,6	2,35	16
Ворожість	0,12	0,87	0,63	0,86	0,64	0,54	3,66
Всього (%)	0,85	6,38	5,87	6,08	6,35	4,77	30,3

Згідно з отриманими результатами у 2014 році насилля було актуальною темою для професійних (ЗМІ) та напівпрофесійних (блогери) журналістів, цього ж року насилля стало темою переважної більшості активних верств населення, якими є учасники форумів (1,48%) та ті ж таки блогери (2,71%), при цьому рівень зацікавленості як в одних, так і в інших зріс у 7,5 і 10 разів відповідно.

Учасники он-лайнних соціальних мереж також продемонстрували значну динаміку використання слова-маркера "насилля" у бік збільшення. Так, у 2013 році відсоток використання даного терміну не перевищував 0,05% від загальної кількості обговорюваних тем і проблем в соціальних мережах і був одним з найнижчих серед Інтернет-сервісів. Проте вже у 2014 році спостерігаємо значне його зростання до 1,88%, що у 37,5 разів більше за попереднє значення.

Результати застосування контент-аналізу відносно міри поширеності і використання слова-маркера "ворожість" за окремими Інтернет-ресурсами у березні 2014 року засвідчують позитивну динаміку використання даної лексеми у сфері діяльності блогерів. Тут порівняно з минулим роком спостерігалось збільшення частоти її вживання з 0,026% від загальної кількості обговорюваних тем і проблем до 0,86%, що становило 33-кратне зростання. Минулорічні

"лідери" за інтенсивністю використання даного терміну – веб-форуми та Інтернет-ЗМІ – також продемонстрували динаміку зростання у даній сфері дослідження приблизно у 6 разів.

Варто відзначити показники використання слова-маркера "ворожість" учасниками різноманітних чатів, тут на відміну від результатів 2013 року (0,014%) спостерігається стрімке зростання у 45 раз – до 0,63%. Власне, і блогосфера, і обговорення проблем на чатах є одними з найбільш реактивних рефлексивних форм присутності людей в Інтернеті, тому дані результати цілком можна пояснити трагічними подіями, наслідками Революції Гідності, початком неоголошеної війни Росії проти незалежної політики нашої держави.

Таблиця 5

Кількісні показники частоти згадувань семантичних категорій за типами Інтернет-ресурсів у 2015 році

Семантичні категорії	Типи Інтернет-ресурсів						Всього
	Приватні сайти (n=32 млн. осіб)	Веб-форуми (n=6 млн. осіб)	Чати (n=2,2 млн. осіб)	Блоги (n=27 млн. осіб)	Інтернет-ЗМІ (n=85 млн. осіб)	Соціальні мережі (n=78 млн. осіб)	
Насилля	55.332	71.014	39.693	585.508	912.836	827.611	2.491.994
Агресія	111.481	176.972	29.385	563.007	2.716.382	1.493.499	5.090.726
Ворожість	8.717	27.883	6.304	105.054	409.074	269.122	826.154
Всього	175.530	275.869	75.382	1.253.569	4.038.292	2.590.232	8.408.874

Результати третього етапу емпіричного дослідження (2015 рік). Згідно з результатами третього етапу семантико-статистичного дослідження вживання "деструктивних" лексем користувачами вітчизняних веб-сайтів, проведеного в березні 2015 року, кількість виявлених одиниць використання означених категорій та супутніх слів-маркерів становила 8.408.874, що у відсотковому обчисленні склало 21,33% від суми залишених повідомлень, коментарів, дописів у комунікативному Інтернет-середовищі [132; 133]. Таким чином, кількість обговорюваних тем і проблем, пов'язаних з агресією, ворожістю і насиллям, у порівнянні з 2014 роком зменшилася майже

на 28%; відносно 2013 року статистичні показники обговорення і згадування про досліджувані деструктивні категорії все ж залишаються високими і переважають останні у 6,5 разів (див. табл. 5 і 6).

В зазначеному році теми, пов'язані з насиллям, переважали у повідомленнях та коментарях блогерів (2,17%), а також учасників чатів (1,8%), що вказує на соціальний запит відносно тем подібного характеру. Звертає увагу й те, що відсоткове зменшення кількості згадувань про насилля продемонстрували найбільш реакційні за своєю спрямованістю форми Інтернет-присутності – веб-форуми і чати – -44% і -20% відповідно. Таке ж зменшення спостерігаємо і в активності учасників соціальних мереж – -43%. Вважаємо, що таким чином суспільство демонструє певну "втому" від деструктивних процесів у країні, війни, переймаючись іншими, можливо, не менш важливими проблемами. На жаль, обмеженість нашого дослідження означеними критеріями не дозволяє виявити характер зміни соціальних пріоритетів.

Таким чином, згідно з отриманими результатами 2015 року, спостерігається значне зменшення кількості згадувань та обговорень тематики насилля за всіма типами Інтернет-ресурсів, окрім інформаційних (блоги, Інтернет-ЗМІ), де виявлено зменшення на 19% і 3,6% відповідно. Вважаємо, що інформаційні ресурси до певної міри "штучно" підтримують зацікавленість тематикою насильницького характеру і не завжди відповідають актуальним запитам суспільства.

Результати контент-аналізу за категорією "агресія" у 2015 році, підтверджують загальну тенденцію зменшення використання деструктивних категорій користувачами Інтернету. Так, у порівнянні із 2014 роком, показник вживання семантичної категорії "агресія" в Інтернет-середовищі зменшився на 26%; проте порівняно з результатами, отриманими у 2013 році, використання семантичної категорії "агресія" 2015 року є вищим у 6,8 разів.

Аналіз результатів дослідження семантичної категорії "агресія" у площині визначених Інтернет-ресурсів виявив, що у 2015 році найчастіше дана категорія використовувалася відвідувачами веб-форумів (2,95%) та Інтернет-ЗМІ (3,2%). Зауважимо, що у 2014 році ці ж типи Інтернет-ресурсів були відзначені як такі, де найчастіше вживалося слово-маркер "агресія".

**Відсоткові показники частоти згадувань семантичних категорій
за типами Інтернет-ресурсів у 2015 році**

Семантичні категорії	Типи Інтернет-ресурсів						Всього (%)
	Приватні сайти (n=32 млн. осіб)	Веб-форуми (n=6 млн. осіб)	Чати (n=2,2 млн. осіб)	Блоги (n=27 млн. осіб)	Інтернет-ЗМІ (n=85 млн. осіб)	Соціальні мережі (n=78 млн. осіб)	
Насилля	0,17	1,18	1,8	2,17	1,07	1,06	7,45
Агресія	0,35	2,95	1,36	2,1	3,2	1,9	11,86
Ворожість	0,03	0,46	0,3	0,4	0,48	0,35	2,02
Всього (%)	0,55	4,59	3,46	4,67	4,75	3,31	21,33

Отримані результати контент-аналізу семантичної категорії "ворожість" у 2015 році серед користувачів Інтернету виявили зменшення кількості використання даної категорії на 37% у порівнянні з 2014 роком; відносно 2013-го року використання семантичної категорії "ворожість" є більшим на 20%. Таким чином, рівень ворожих настроїв у суспільстві порівняно з "довоєнним періодом" залишається високим.

Показники використання семантичної категорії "ворожість", отримані за окремими типами Інтернет-ресурсів у 2015 році, свідчать, що найчастіше дана категорія зустрічається у повідомленнях Інтернет-ЗМІ (0,48%) та серед дописів учасників веб-форумів (0,46%). Така тенденція спостерігалася і в 2014 році, проте зі значно вищою частотою.

За результатами проведеного дослідження можна сформулювати такі висновки:

1. Застосування комп'ютерного контент-аналізу з метою дослідження поширеності та варіативності використання користувачами Інтернету деструктивних категорій – агресії, ворожості, насилля підтвердило його ефективність з огляду на отриманий змістовний емпіричний матеріал.

2. Контент-аналіз зазначених семантичних категорій у віртуальному комунікативному просторі виявив, що значна кількість обговорюваних тем, проблем, проявів емоційних реакцій відвідувачів Інтернету стосується агресії, ворожості і насилля. Спостерігається зацікавленість користувачів Інтернету, особливо учасників веб-форумів, блогосфери, Інтернет-ЗМІ темами насильницького, ворожого й агресивного характеру.

3. Серед досліджуваних категорій в Інтернеті найчастіше використовується слово "агресія" та похідні від даного слова; другим за популярністю є слово-маркер "насилля", третім – "ворожість". Дані висновки підтверджуються результатами контент-аналізу за трьома (2013, 2014, 2015) роками дослідження.

4. Найбільш активно досліджувані деструктивні категорії використовуються учасниками веб-форумів, журналістами і відвідувачами блогів, Інтернет-ЗМІ. Найменше – авторами, адміністраторами та відвідувачами приватних сайтів, соціальних мереж і чатів. Дані тенденції були ідентичними протягом трьох років дослідження.

5. Спілкування в режимах чатів та веб-форумів характеризується переважанням упереджених, тенденційних реакцій, що позначається на частоті використання учасниками цих Інтернет-ресурсів деструктивних категорій, зокрема тих, що вивчалися. Протягом трьох досліджуваних періодів відзначаємо найбільшу варіативність стосовно кількості використання деструктивних категорій за чатами та веб-форумами.

6. За результатами порівняння двох (2013 і 2014 рр.) діагностичних зрізів дослідження частоти використання користувачами Інтернету зазначених семантичних категорій можна констатувати: за даний період в мережі різко збільшилася кількість обговорюваних тем і проблем, пов'язаних з деструктивними соціальними явищами – відносно "агресії" у 7,5 разів, "насилля" – у 10,5 разів, "ворожості" – у 10 разів; протягом року теми, пов'язані з агресією, стали доміантними у медіасфері (Інтернет-ЗМІ, блоги), збільшивши власний контент у 11,5 разів; одна з найбільш реактивних рефлексивних форм Інтернет-присутності – чат – продемонструвала збільшення кількості обговорюваних тем щодо насилля у 64,5, у той час як теми, пов'язані з ворожістю, продемонстрували 33-кратне зростання.

7. Порівняльний аналіз етапів дослідження, проведених у 2014 та 2015 роках, виявив зменшення частоти використання

досліджуваних деструктивних семантичних категорій користувачами веб-сайтів за останній рік майже на 28%; водночас, показник 2015 року залишається на 64% вищим за аналогічний показник 2013 року. Статистичні дані свідчать, що найбільш активно у 2015 році означені слова-маркери використовувалися користувачами, авторами Інтернет-ЗМІ (4,75%), блогерами (4,67%), учасниками веб-форумів (4,59%). У більш індивідуалізованих формах Інтернет-присутності, таких як соціальні мережі, чати, приватні сайти, навпаки, спостерігалось стрімке зменшення використання деструктивних семантичних категорій.

Отриманий багатий емпіричний матеріал, звісно, потребує подальшого аналізу й уточнення. *Перспективним напрямком* роботи є розширення базових категорій контент-аналізу та проведення статистико-математичного аналізу отриманих результатів.

Обмеження дослідження: 1) дослідження, побудоване на основі комп'ютерного контент-аналізу декількох деструктивних семантичних категорій, не дозволяє повною мірою робити висновки про характер деструктивних процесів усього суспільства, 2) попри достатній обсяг вибірки та тривалість відбору емпіричних даних результати дослідження не можуть вважатися абсолютними для усього вітчизняного соціокультурного простору у зв'язку з певними обмеженнями та недосконалістю сучасних Інтернет-технологій, 3) у дослідженні не бралися до уваги інші види Інтернет-ресурсів та певна співмірність між зазначеними, що могло також вплинути на підсумкові результати.

Наукове видання

**АКСІОПСИХОЛОГІЯ
ЛЮДСЬКОЇ ДЕСТРУКТИВНОСТІ:
ВІД АНАТОМІЇ ДО ПРОФІЛАКТИКИ**

МОНОГРАФІЯ

ЗА ЗАГАЛЬНОЮ РЕДАКЦІЄЮ ЗІНОВІЇ КАРПЕНКО

Літературний редактор – Карпенко З. С.

Комп'ютерний макет – Сидорик Ю. Р.

Коректор – Карпенко З. С.

Підписано до друку 29.09.2016. Формат 60x84/16

Папір офсетний. Друк цифровий.

Гарнітура «Times New Roman». Ум. друк. арк. 12,79

Наклад 300. Зам. № 292 від 29.09.2016.

Видавець: Супрун В.П.

м. Івано-Франківськ, вул. Володимира Великого, 12а/Х

тел./ф.: (0342) 71-04-40, e-mail: printsv@ukr.net

Свідцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів
і розповсюджувачів видавничої продукції

Серія ІФ № 25 від 17.10.2015 р.

Друк: підприємець Голіней О.М.

76008, м. Івано-Франківськ, вул. Галицька, 128

тел.: (0342) 58-04-32, +38 050 540 30 64